

UOT 37.015.3

Elxan Bəylər oğlu Bəylərov
Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun
Psixologiya və xüsusi təhsil şöbəsinin müdiri,
psixologiya elmləri doktoru
<https://orcid.org/0000-0002-6799-5511>
[https://doi.org/10.69682/arti.2024.91\(6\).240-243](https://doi.org/10.69682/arti.2024.91(6).240-243)

Raziyə Elxanovna Quliyeva
Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun aparıcı elmi işçisi,
psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0000-0002-4762-6778>

ŞAGİRDLƏRİN PEŞƏ SEÇİMİNƏ DƏSTƏK PROSESİNDƏ FƏRDİ PSIXOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİN NƏZƏRƏ ALINMASI

Эльхан Бейлер оглы Бейлеров
доктор психологических наук
заведующий отдела психологии и специального образования
Института Образования Азербайджанской Республики

Разия Эльхановна Гулиева
ведущий научный сотрудник Института Образования Азербайджанской Республики,
доктор философии по психологии

УЧЕТ ИНДИВИДУАЛЬНЫХ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ УЧЕНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ПОДДЕРЖКИ ПРИ ВЫБОРА ПРОФЕССИИ

Elkhan Baylar Baylarov
head of the department of Psychology and special education at
the Institute of Education of the Republic of Azerbaijan,
doctor of psychology

Raziya Elkhanovna Guliyeva
leading researcher at the Institute of Education of the Republic of Azerbaijan,
doctor of philosophy in psychology

CONSIDERATION OF INDIVIDUAL PSYCHOLOGICAL TRAITS IN THE PROCESS OF SUPPORTING CAREER CHOICE OF STUDENTS

Xülasə. Məqalədə şagirdlərin peşə seçiminə dəstək prosesində fərdi psixoloji xüsusiyyətlərin nəzərə alınması, müəllimlərin, məktəb psixoloqlarının və valideynlərin rolunun araşdırılması məqsəd qoyulmuşdur. Məqalə, bu şəxslərin şagirdlərin peşə seçimi zamanı diqqət etməli olduğu məsələləri təhlil edir. Bu məqalənin məqsədi, şagirdlərə peşə seçimində dəstək vermək üçün müəllim, məktəb psixoloqu və valideynlərin fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılmasıdır.

Açar sözlər: peşəseçimi, şagirdlər, məktəb psixoloqu, peşələr, valideynlər, müəllimlər

Аннотация. В статье рассматривается роль учителей, школьных психологов и родителей в процессе поддержки учащихся при выборе профессии с учетом индивидуальных психологических

особенностей. В статье анализируются вопросы, на которые этим людям следует обращать внимание в ходе данного процесса. Цель данной статьи — повышение эффективности деятельности учителей, школьных психологов и родителей в поддержке учащихся при выборе профессии.

Ключевые слова: *выбор профессии, учащиеся, школьный психолог, профессии, родители, учителя*

Abstract. In the article, the role of teachers, school psychologists, and parents in the process of supporting students in career choice, with consideration of individual psychological traits, is explored. The article analyzes the issues that these individuals need to pay attention to during this process. The purpose of this article is to enhance the effectiveness of teachers, school psychologists, and parents in supporting students in their career choices.

Keywords: *Career choice, students, school psychologist, professions, parents, teachers.*

Müasir dövrün dinamizmi və çağırışları, bazar iqtisadiyyatına keçid, ölkəmizdə baş verən sosial-iqtisadi dəyişiklər, gənc nəslin məşğulluq məsələləri, fərdin peşə fəaliyyətində öz müqəddəratını təyin etməsi, müəyyən qabiliyyət və meyllərə uyğun olaraq adekvat peşə seçimi, peşədə şəxsi imkanların tətbiqi məsələlərinin həllinə yeni yanaşma tələb edir.

Məsələnin aktuallığını nəzərə alaraq, Psixologiya və xüsusi təhsil şöbəsi rəhbərliyin tapşırığı əsasında "Şagirdlərin peşə seçiminə dəstək prosesində fərdi psixoloji xüsusiyyətlərin nəzərə alınması" mövzusunda tədqiqat aparılmış və bu məqalədə alınan nəticələrdən müəyyən maraq kəsb edən məsələlər şərh ediləcəkdir. Tədqiqatla bağlı keçirilən sorğularda 190 müəllim, 454 valideyn, 824 şagird və 6 psixoloq iştirak etmişdir.

Tədqiqat çərçivəsində keçirilən sorğular aşağıdakıları müəyyən etməyə imkan vermişdir: "Məktəbi bitirdikdən sonra nə planlaşdırırsınız? (övladınızın gələcək təhsilini necə görürsünüz?)" sualı həm valideynlərə, həm də şagirdlərə verilmişdir. "Ali təhsil almaq" cavab variantı valideynlərin 84%, şagirdlərin isə 79%-i tərəfindən seçilmişdir, yəni hər iki qrup respondent ali təhsilə üstünlük vermişlər. Orta ixtisas təhsilinə şagirdlərin və valideynlərin meyli müvafiq olaraq 10% və 5% nisbətində təşkil edir. "Digər" variantını şagirdlərdən 21%, valideynlərdən isə 2%-i seçib, bu da şagirdlərin peşə seçimində daha çevik olmalarından xəbər verir.

"Peşə seçiminə hansı amillər təsir edir?" sualına cavab verərkən, şagirdlərin 81%-i və müəllimlərin 74%-i peşə seçimində əsas yeri şəxsi marağa ayırmışlar. Bu onu göstərir ki, peşə seçimində fərdi potensial və şəxsi üstünlüklər böyük rol oynayır. Müəllimlərin 56%-i peşə seçimində valideynlərin rolunu yüksək qiymətləndiriblər, şagirdlərin isə 35%-i şəxsi maraqları daha üstün tut-

muşlar. Dost və tanışların peşə seçiminə təsirini həm şagirdlər (9%), həm müəllimlər (11%), demək olar ki, eyni qiymətləndiriblər.

Şagirdlərin qərarlarında həmyaşıdları və sosial mühit müəyyən rol oynayır. Sosial qarşılıqlı əlaqələrin və dost dairəsinin şagirdlərin peşə seçimlərinə necə təsir etdiyi nəzərə alınmalıdır.

Növbəti sualda şagirdlər məktəbdə peşə seçiminə dair psixoloq tərəfindən aparılan işə, psixoloqlar isə həmin bu sahədə gördüyü işə münasibət bildirməliydilər. Ümumi qeyd edək ki, psixoloqlar öz fəaliyyətini daha yüksək qiymətləndirdikləri halda, şagirdlər onların fəaliyyətini daha aşağı qiymətləndirmişlər. Belə ki, şagirdlər peşələrlə bağlı psixoloqun apardığı maarifləndirmə işini 35% kimi, psixoloqlar isə 67% kimi qiymətləndiriblər. Ailələrlə işi şagirdlər 15%, psixoloqlar isə 50% qənaətbəxş hesab edirlər – rəqəmlər, demək olar ki, müqayisə edilməzdir. Psixoloqlar şagirdlərin diaqnostikası və konsultasiyaların aparılmasını 33% kimi göstərdikləri halda, şagirdlər psixoloqun bu işini iki dəfə az rəqəmlərlə bildirmişlər. Şagirdlər informasiyaya və müxtəlif amillərə daha çox önəm verərkən, psixoloqlar məlumat və ailə əməkdaşlığına daha çox önəm verirlər.

"Peşə seçiminə təsir edən amillər" sualı şagirdlərə və valideynlərə verilmişdir və çox fərqlənən cavablar alınmışdır. Şagirdlərin peşə seçimində əsas yeri yüksək gəlir və karyera yüksəlişi imkanlarına müvafiq olaraq 59% və 47%-lə ayırd ediblərsə, valideynlərin bu variantlara müvafiq olaraq 28% və 27% nisbətindədir. Şəxsi motivasiyanın peşə seçiminə təsirini şagirdlər və valideynlər çox fərqli qiymətləndirmişlər. Belə ki, 27% şagirdlər və 69% valideynlər cavablarda şəxsi motivasiyanı peşə seçimi zamanı rəhbər tutmuşlar. Peşənin cəmiyyətdə yüksək nüfuzu 20% şagird və 16% valideyn üçün əhəmiyyətlidir.

Şagirdlər və valideynlər arasında qavrayışdakı fərqlər onların peşə seçimində hansı amillərin daha vacib olduğunu dair fərqli baxışlara malik olduğunu göstərir. Şagirdlər daha çox maddi təminat və karyera inkişafına diqqət yetirərkən, valideynlər uşaqlarının şəxsi motivasiyasına və xoşbəxtliyinə daha çox diqqət yetirirlər.

“Peşə seçimində əsas motivasiya nədir?” sualı şagirdlərə, müəllimlərə, valideynlərə və psixoloqlara verilmişdir. Cavablardan belə nəticəyə gəlmək olar ki, peşə seçimində əsas hərəkətverici motivasiya peşədə uğur qazanmaq istəyidir. Şagirdlərin 42%-i, valideynlərin 30%-i, psixoloqların 67%-i və müəllimlərin 41%-i bu variantı seçmişdir. Şagirdlərin 16%-i peşə seçərkən cəmiyyətə faydalı olmağı nəzərdə tuturlar. Müəllimlərin isə şagirdlərdən gözləntiləri daha yüksəkdir – onların 27%-i ümid edir ki, şagirdlər peşə seçərkən cəmiyyətə faydalı olmağı da nəzərdə qaçırmırlar.

“Fərdi xüsusiyyətlərə uyğun səmərəli fəaliyyət üçün hansı iş forması daha uyğundur?” sualı şagirdlərə və onların valideynlərinə verilmişdir. Şagirdlərin 42%-i və valideynlərin 34%-i fərdi iş formasına üstünlük vermişdir. Bu, müstəqil işləməyin və fərdi məsuliyyəti təşviq etməyin vacibliyini göstərir. Şagirdlərin 30%-i və valideynlərin 43%-i kollektiv işə müsbət yanaşmışlar. Qrupda iş və cütlükdə iş eyni dərəcədə 12% şagirdə cəlbedici görünür. Şagirdlər arasında daha az üstünlük verilsə də, valideynlər daha yüksək nisbətdə kollektiv işi dəstəkləyirlər. Bu, valideynlərin əməkdaşlıq və sosial bacarıqların inkişafına verdiyi əhəmiyyəti əks etdirir. “Cütlükdə iş” həm şagirdlər, həm də valideynlər tərəfindən aşağı nisbətdə üstünlük verilir. Bu onu göstərir ki, ikili iş üsulu effektivlik və səmərəlilik baxımından sual altındadır.

Şagirdlər, valideynlər və müəllimlər peşədə uğurlu olmaqda səmərəli ünsiyyətin rolunu yüksək qiymətləndirdikləri halda (müvafiq olaraq 55%, 52% və 61%), psixoloqlar bu məsələyə ümumiyyətlə münasibət bildirməmişlər. Əksinə, əgər səmərəli ünsiyyətin rolunu olduqca vacib kimi şagirdlərin 21%-i, valideynlərin və müəllimlərin 19%-i qeyd etmişlərsə, bu cavab variantını psixoloqlar 100% kimi göstərmişlər. Səmərəli ünsiyyətin rolunu qismən vacib hesab etməkdə şagirdlər, valideynlər və müəllimlər həmrəy olduğu halda (müvafiq olaraq 13%,

18%, 14%), psixoloqlar fərqlənib və bu cavabı 0%-lə qeyd ediblər.

Nəticə. Maddi təminat və karyera perspektivləri şagirdlərin peşə seçimində əsas rol oynayıyır, lakin valideynlər daha çox şəxsi motivasiya və övladlarının xoşbəxtliyinə diqqət yetirirlər.

Məktəb psixoloqları şagirdlərə peşə seçimində dəstəklə bağlı öz fəaliyyətlərini yüksək qiymətləndirənlər də, lakin bu fəaliyyət şagirdlər tərəfindən qənaətbəxş hesab edilmir. Bu, peşə seçiminə dair maarifləndirməni və ailələrlə işin təkmilləşdirilməsinin vacibliyini göstərir.

Müəllimlər və valideynlər peşə seçimində motivasiyaedici amil kimi böyük əhəmiyyətə malikdirlər, lakin onların yanaşmaları arasında bəzi ziddiyyətlərin mövcudluğu şagirdlərin seçimini mürəkkəbləşdirir.

Psixoloqlarının peşə seçimi ilə bağlı maarifləndirmə işinin aparılması və şagirdlərə fərdi yanaşmanın təşviqi vacibdir.

Şagirdlərin maraq və qabiliyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi üçün müasir diaqnostik vasitələrin tətbiqi və bütün iştirakçıların bu prosesdə əməkdaşlığı vacibdir.

Problemin aktuallığı aşağıdakı hüquqi-normativ sənədlərdə öz əksini tapmışdır: “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən, ümumi orta təhsilin məqsədləri sırasında təhsil alanlara öz gələcək həyat yolunu və fəaliyyət istiqamətlərini müəyyənləşdirmək, müstəqil öyrənmə və qərar qəbul etmə bacarığını, peşə seçiminə və əmək fəaliyyətinə hazırlığını təmin etmək də yer alır. Peşəyönümü xidmətinin vacibliyi “Peşə təhsili haqqında” qanunda da təsbit olunmuşdur. Eləcə də, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2020-ci il 12 may tarixli 167 nömrəli qərarı ilə “Ümumi təhsil müəssisələrində peşəyönümü xidmətinin həyata keçirilməsi qaydası” təsdiq olunmuşdur.

Problemin yeniliyi. Tədqiqatda şagirdlərin peşə seçiminə dəstək prosesində fərdi psixoloji xüsusiyyətlərin nəzərə alınması ilə bağlı mövcud problemlər araşdırılmış, onların aradan qaldırılması ilə bağlı təklif və tövsiyələr verilmişdir. Xüsusilə, şagirdlərin şəxsi maraqları, psixoloji potensialı, və sosial mühitin təsiri, peşə seçiminin daha səmərəli və məqsədli şəkildə aparılmasını təmin edə bilər. Bu tədqiqat, həmçinin, psixoloqların, müəllimlərin və valideynlərin şagirdlərə düzgün peşə yönümü vermələrinə kömək edəcək praktiki yanaşmalar təqdim edir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəticələrindən şagirdlərin peşə seçiminə dəstək prosesində valideynlər, müəllimlər və məktəb psixoloqları düzgün seçim formalaşdırmaq və şagirdlərə daha məqsədyönlü peşə yönümü vermək üçün faydalana bilərlər.

Ədəbiyyat:

1. Бондарев В.П. Выбор профессии /В.П. Бондарев. –М.: Знание, 1989. – С. 93–97.
2. Гриншпун С.С. Организация профориентации школьников в Великобритании / С.С. Гриншпун // Педагогика. – 2005. – № 7. – С. 100–105.
3. Dehaas J. Students like diploma-degree option at Guelph-Humber // The Maclean's Guide to Universities. August 2014. Available at: <http://www.macleans.ca/education/university>. (Translated from English) 1
4. Shamsutdinova I. G., Pavlova O. I. Professionalnaja orientacija uchashhihsja vo Francii. [Professional orientation teaching in France]. Pedagogika. [Pedagogy]. 2007. № 4. P. 101–111. (In Russian)

E-mail: e.beylerov@arti.edu.az

Redaksiyaya daxil olub: 09.12.2024.